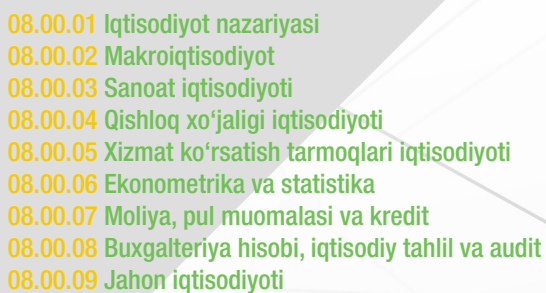

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

A diagram showing the Earth at the center, surrounded by several elliptical orbital paths. Three satellites are shown in orbit: one yellow, one blue, and one green. The paths are represented by grey lines, and the satellites are small colored spheres.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 424 sahifa, 30-iyun, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'ZR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'ZR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Resp. Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'ZR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'ZR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'ZR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeveva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'ZR Tabiat resurslari vazirligi,
O'ZR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli
qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Sanoat korxonalarida energiyadan foydalanish samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari	6
Buzrukxonov Sardorxon Sarvarxon o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Klasterlarni rivojlantirishda fermer xo'jaliklarining strategik boshqaruvi	11
Karimova Nilufar , tayanch doktorant	
Application of Information and Communication Technology to Promote Economic Development of Tourism Services in Uzbekistan	16
Peng Xinge , PhD Researcher	
O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanishning asosiy yo'nalishlari	21
Xotamov Ibodulla Sadullayevich , i.f.n., professor, Najmiddinov Yakhyo Fazliddin o'g'li , kafedra assistenti	
Suv ta'minot korxonalarida biznes jarayonlari bo'yicha boshqaruv hisobi tizimida hisob yuritishning xususiyatlari	28
Saidakbarov Xusniddin Abdusalomovich , PhD, katta o'qituvchi	
O'zbekiston ichki oziq-ovqat tovarlari bozorini to'ldirishning o'ziga xos xususiyatlari	31
Azlarova Munira Muhammad Amin qizi , tadqiqotchi	
Assessing the Implementation of Sustainable Practices in Higher Education Institutions to Drive the Transition towards a Green Economy: A Management Perspective	40
Kuzikulova Dilfuza	
Qualitative functional development in industrial production	49
Ziyayeva Mukhtasar Mansurdjanovna , TSUE, DSc, assistant professor	
Temir yo'l transportini mahalliyashtirishni moliyalashtirish mexanizmning hozirgi holati	54
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchi	
Enhancing Education Management for Green Development in Engineering Programs: Strategies, Challenges, and Outcomes	61
Eshbayev Oybek , Department of English Language	
Exploring the Role of Effective Management Practices in Achieving a Sustainable Green Economy	68
Rozikov Ravshan , Department of English Language	
Enhancing Vocational Competence of Future Economists through English Language Lessons in the Context of the Green Economy	76
Kurbanova Nigina , Department of English Language	
Empirical test of regional economic innovation and development along the Belt and Road	85
Kalonov Mukhiddin Bahritdinovich , professor	
Shao Junling , PhD student, researcher	
Analysis of the Impact of Cross border Investment and International Economic Integration	90
Zhao shenghan	
Yashil iqtisodiyotni moliyalashtirishda bank moliya texnologiyalarining ahamiyati	96
Abduraximova Dilora Karimovna , PhD	
Rivojlangan mamlakatlarda bilimlar iqtisodiyoti konsepsiyasidan samarali foydalanish yo'nalishlari	101
Xasanxonova Nodira Isametdinovna , PhD	
Biznes inkubator orqali kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini shakllantirishda "yashil logistika" tamoyillaridan foydalanish	107
Narzullayev Shodiyor Eshpulatovich , kafedra assistenti	
Innovatsion faoliyatning asosi – intellektual salohiyat	112
Kaxorova Anora Nusratovna , kafedra assistenti	
Ijro hokimiyati organlari faoliyatini baholash mezonlari tushunchasi va turlari	118
Qahramon Usmanovich Umidullayev , yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Temir yo'l transportida mahalliyashtirishni moliyalashtirishning huquqiy asoslari	124
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchisi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha moliyaviy hisobot: tayyorlash va avtomatlashtirish	129
Tulayev Mirzakul Salamovich , dotsent	
O'zbekistonda kichik tadbirkorlikni rivojlantirishning samarali yo'llari	133
Sh. B. Babayev , dotsent; M. R. Qulmetov , dotsent	
Sug'urta kompaniyalari to'lov qobiliyatini kengaytirish yo'nalishlari	138
G'aniyev Shahriddin Vohidovich , professor, i. f. d. (DsC), Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich , i. f. f. d. (PhD)	

Повышении роли цифровой трансформации банков в современном этапе развития экономики	144
Жиянова Наргиза Эсанбоена , к.э.н., проф., Азимжонова Малика Шавкат қизи , специалист первой категории	
To'qimachilik korxonalarida tejamkor ishlab chiqarishni tashkil etishda mehnat resurslari va ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish samaradorligi	150
Yaxyayeva Inobat Karimovna , dotsent, PhD	
Liquidity and recent changes of government securities market in the United States, the United Kingdom and Japan.....	154
Kholikov Khamidulla Vaydulla ugli	
“История экономических учений” как основная дисциплина в подготовке конкурентоспособных кадров экономистов	160
Хакимов Назар Хакимович , доктор философских наук, профессор	
The importance of strategic management and strategic leadership	166
Reyimberdiyev Baburbek Adilbek o'g'li	
Exploring the Role of Higher Education in Fostering Green Economy Transition: A Systematic Analysis of Curriculum Integration and Skill Development.....	170
Xasanova Zarina , Department of English Language	
Inson kapitalini joriy etish tizimi va xodimlar daromadi o'rtasidagi o'zaro ta'sir tahlili.....	178
M. O. Hamroqulov , katta o'qituvchi	
Yetuk mutaxassis tayyorlash – kelajak uchun sarmoya.....	185
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Analysis of new established and liquidated enterprises as a basis for jobs (On the example of Samarkand region)	188
Saidov Nurali Rakhimovich	
Basing and forecasting the priorities of introducing innovative medical services in Khorezm region.....	193
S. M. Rakhimova	
Оптимизации операционной стратегии и повышение экономического потенциала хлопково-текстильных кластеров	197
Джурабаев Отабек Джурабаевич , доцент	
Soliq to'g'risidagi qonunlarni buzganlik uchun yuridik javobgarlikka tortishning huquqiy asoslari	204
Hakimov Feruz Xurshid o'g'li , talaba	
Hayot sug'urtasining rivojlanishi va uning ijtimoiy hayotdagi o'rni	207
Baratova Dinora Alisherovna , katta o'qituvchisi	
Edge Computing texnologiyalari	213
Qulmatova S. , PhD, katta o'qituvchi; Karimov Botir , katta o'qituvchi	
Aksiyadorlik kapitalida davlat ulushini qisqartirish va xususiylashtirish holati	218
Mamatov Bahromjon Shavkatovich , PhD, dotsent	
Xususiylashtirishning ijobiy imijini shakllantirishning nazariy jihatlarini.....	223
Odilova Sitora Sayfitdin qizi , katta o'qituvchi	
Tomorqa xo'jaliklarida oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirish hajmining prognoz ko'rsatkichlari	228
Saydullayeva Fotima Jozilovna , assistant	
O'zbekiston sug'urta bozori rivojlanishining o'ziga xos xususiyati.....	235
Xasanov Xayrulla Nasrullayevich	
O'zbekiston yoshlarida volontyorlik faoliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-siyosiy va huquqiy mexanizmlari: jahon va mahalliy tajriba	241
Qudratov Anvarmirzo Murodillayevich , siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Культурологический аспект преподавания русскоязычной литературы Казахстана в ВУЗе	247
Оспан Айзада Бейсенқызы , докторант 2 курса	
Tijorat banklarida kreditlash riskini boshqarish holati tahlili.....	251
Mirzoyev Feruz Mamurjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklari aktivlarini diversifikatsiyalashning zamonaviy holati va tendensiyalari.....	259
Abdualim Abdujabbor o'g'li Abdurazzoqov , mustaqil tadqiqotchi	
Significance and prospects of using economic-mathematical models in analysis of our country's economic growth	267
Rasulov Jamshid Shokir o'g'li	
Bank daromadlilik ko'rsatkichlariga makroiqtisodiy omillar ta'siri.....	274
Madraimov Xabibulla Madaminovich , assistant o'qituvchi	

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishning ilmiy konsepsiyalari	282
Mamatov Mamajan Axmadjonovich , i.f.n., dotsent	
Qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirishning makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlash	288
Ergashova Nargiza Boboxonovna , talaba	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishning nazariy yondashuvlari	296
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Innovatsion-brokerlik faoliyatini rivojlantirishda moliyaviy injiniringni ahamiyatini oshirish istiqbollari	301
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , dotsent	
O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishda ta'lim xizmatlari bozorining ahamiyati	306
Babadjanova Malika Ruzimovna , assistent o'qituvchi	
O'zbekiston sug'urtalovchilarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda qayta sug'urtaning roli	312
Kamilov Baxramjon Umardjonovich	
Shaxs ma'naviy-axloqiy tarbiyasi hamisha muhim	317
Bekdavlat Aliyev , professor, falsafa fanlari doktori	
Jismoniy shaxslar daromadini soliqqa tortishning zamonaviy tendensiyalari	321
O. T. Nurmatov , PhD	
Milliy mahsulotning mazmuni, tarkibiy qismlari va harakat shakllarini tadqiq qilishning nazariy-uslubiy asoslari	327
Abdullayev Suyun Artiqovich , O'zbekiston jahon tillari universiteti prorektori	
O'zbekiston Respublikasidagi yirik tijorat banklari kreditlash amaliyotining ekonometrik tahlil va natijalari	335
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich , mustaqil izlanuvchi	
Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatda ichki nazorat va auditning xususiyatlari	346
Saidaxmedova Aida Mirzayevna , katta o'qituvchi	
Yangi O'zbekistonda yog'-moy korxonalari personalini boshqarishni takomillashtirish	352
D. A. Azlarova , PhD	
The Intersection of Sustainability and Economic Development: Balancing Environment and Business Needs	360
Kholikova Rukhsora Sanjarovna , PhD, Izzatulloev Bakhodir Ubaydullo ugli , student	
Davlat-xususiy sheriklikni tashkil etishning huquqiy-institutsional mexanizmlari	364
Zuhra Abdikarimova , tayanch doktorant	
Zamonaviy portfel nazariyasi asosida samarali portfelni shakllantirish	370
Sindarov Fazliddin Qahramonovich , kafedra assistenti	
Iste'molchilarning qandolat mahsulotlariga bo'lgan talablarini raqamli platformalar orqali tadqiq qilish yo'llari	376
To'ychiyeva Vasila Faxriddin qizi , assistent	
Investitsiya muhiti va faoliyati natijalarini baholash uslublari	381
B. K. Tuxliyev , professor	
Sanoat korxonalarida resurslar salohiyatini tizimli tahlil qilish – korxonalarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlash omili sifatida	386
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi , PhD	
Mintaqada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishi tahlili (Xorazm viloyati misolida)	391
Aminboy Sa'dullayev , i.f.n, dotsent, Dilshod Vaisov , magistr, Farhod Egamberganov , magistr	
Xizmatlar ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortish amaliyoti va uni takomillashtirish	397
Pardayev Jamshid Muzaffarovich , tadqiqotchi	
Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar: yutuqlar, kamchiliklar va yechimlari	403
Muxitdinova Kamola Alisherovna , PhD	
Directions of attracting foreign capital and specific characteristics of the eurobond transaction	407
Gafurov Olimjon , teacher, Kholmuminov Humoyun , teacher, Abrueva Sevinch , student,	
Формирование международных систем бухгалтерского учета в условиях глобализации экономики	411
Ф. Т. Абдувахидов , доцент, А. Ю. Нурмухаммедов , доцент	
Qishloqda turizmni tashkil etishning mamlakatimiz taraqqiyotiga ta'siri	417
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , dotsent	
Public debt, poverty and economic growth of Uzbekistan	420
Mirzamakhmudov Marufjan Mahamadsharif ugli	

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI YIRIK TIJORAT BANKLARI KREDITLASH AMALIYOTINING EKONOMETRIK TAHLIL VA NATIJALARI

Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich
TXKU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasidagi yirik 12 ta tijorat banklarining 12 yillik choraklik ma'lumotlari asosida kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillar aniqlangan. Tahlil jarayonida ilmiy abstraksiyalash, ekspert baholash, induksiya va deduktsiya, taqqoslash, tizimli tahlil va ekometrik modellar usullaridan keng foydalanilgan holda amaliy taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tijorat bank, kreditlash amaliyoti, kreditlash mexanizmi, bank xizmatlari, depozit siyosati, bank daromadi, bank xarajati.

Аннотация: на основе квартальных данных 12 крупнейших коммерческих банков Республики Узбекистан за 12 лет определены факторы, влияющие на практику кредитования. В процессе анализа представлены практические предложения и рекомендации с использованием методов научной абстракции, экспертной оценки, индукции и дедукции, сравнения, системного анализа и эконометрических моделей.

Ключевые слова: коммерческий банкинг, практика кредитования, механизм кредитования, банковские услуги, депозитная политика, доход банка, стоимость банка.

Abstract: based on quarterly data from 12 largest commercial banks of the Republic of Uzbekistan for 12 years, factors influencing lending practices were identified. The analysis process presents practical suggestions and recommendations using methods of scientific abstraction, peer review, induction and deduction, comparison, systems analysis and econometric models.

Key words: commercial banking, lending practice, lending mechanism, banking services, deposit policy, bank income, bank value.

KIRISH

Rivojlangan davlatlar tajribasiga ko'ra, kichik biznes subyektlari faoliyatini moliyalashtirishning asosiy yo'nalishi tijorat banklari tomonidan kreditlash hisoblanadi. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes subyektlari tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlarning YalMdagi ulushi 70 foizdan ortig'ini tashkil etmoqda. Iqtisodiyotda band bo'lgan aholining asosiy qismi ham kichik biznes subyektlari sohasida band bo'lib, ular Yaponiyada 70 foizdan ortig'ini, AQShda 80 foizdan ortig'ini tashkil qilmoqda. Kichik biznes subyektlari faoliyatining 80 foizidan ortiq qismigacha bo'lgan qismi tijorat banklarining kreditlari hisobidan moliyalashtiriladi¹. Bugungi kunda tijorat banklari tomonidan kichik biznes subyektlari faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish hamda kreditlash bo'yicha ilg'or innovatsion bank xizmatlarini ko'rsatish va taklif etish borasida jadal raqobat muhiti takomillashmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi «2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-son Farmoni², 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son «2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida»gi farmoni³ hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu maqola ma'lum darajada xizmat qiladi.

1 Obzor sfery uchun Zapadnykh stran. www.export.by/act/doc@mode, <http://aftershock.news>: Politeconomica. ru/feb 2013/malyj – biznes.: <http://aftershock.news>.

2 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 2022-yil 28-yanvardagi «2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-son. <https://lex.uz/docs/5841063>.

3 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son «2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida»gi farmoni. <https://lex.uz/docs/4811025>.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tijorat banklari tomonidan kreditlash mexanizmlarini amalga oshirishda jismoniy shaxslarga, xo'jalik yurituvchi subyektlarga va boshqa yuridik shaxslarga kreditlar berish jarayoni hisoblanadi. Ushbu mexanizmni takomillashtirish uchun tijorat banklari samaradorlik, qulaylik va risklarni boshqarishni oshirishga qaratilgan turli chora-tadbirlarni amalga oshirishi mumkin⁴.

Xususan, osiyolik iqtisodchi olim R.Rajan, bank va moliyaviy tashkilotlar tomonidan kreditlarni olish, kredit riskini va banklarning iqtisodiy rolini tadqiq qilish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan. U haqiqatan ham bank va moliya sohasida keng qamrovli tadqiqotlar olib borgan va kreditlash mexanizmi, kredit bozorlari va moliyaviy tartibga solish kabi turli jihatlariga e'tibor qaratgan⁵. Uning ilmiy-tadqiqot ishlariga qo'shgan hissalari bank tizimlarining faoliyati, iqtisodiy taraqqiyotda kreditning o'rni va samarali moliyaviy tartibga solishning ahamiyati haqida qimmatli ma'lumotlar berdi.

Iqtisod bo'yicha nobel mukofoti sovrindori J.Stiglits o'z ilmiy izlanishlari orqali bank va moliya sohasiga katta hissa qo'shgan. Olim bank faoliyatining turli jihatlarini, jumladan, kreditlash amaliyoti, risklarni boshqarish va tijorat banklarining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni bo'yicha ko'plab tadqiqotlarni nashr etgan⁶.

Olim kredit amaliyotida axborot assimetriyasi, moliyaviy inqirozlarning bank sektoriga ta'siri va inklyuziv iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda banklarning roli kabi masalalarni batafsil yoritib bergan. Uning tadqiqotlari zamonaviy iqtisodiyotda bank tizimining faoliyati va ahamiyatini tushunishimizga katta ta'sir ko'rsatgan.

Taniqli iqtisodchi Kristin Lagard o'z tadqiqotlarida moliyaviy tizimlarning turli jihatlarini, jumladan, kreditlash mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan bank qoidalari va siyosatlarini bo'yicha qimmatli tushunchalar bergan. Tadqiqotchining ilmiy hissasi moliyaviy barqarorlik, me'yoriy-huquqiy bazalar va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda tijorat banklarning roli kabi mavzularga e'tibor qaratgan⁷. Shuningdek, Lagard kreditlash mexanizmlari va ularning barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashdagi ahamiyati atrofidagi munozaralar va siyosiy munozaralarni shakllantirishda muhim rol o'ynadi.

Evropalik iqtisodchi olimlar Ross Levin va L. Levinlar o'zining keng ko'lamli tadqiqotlari bilan bank va moliya tizimlari sohasiga katta hissa qo'shgan.

Tadqiqotchilarning asosiy tadqiqotlarida bank raqobati va kreditlash natijalari o'rtasidagi bog'liqlik, kredit olish imkoniyatlarini yaxshilashda moliyaviy innovatsiyalarning o'rni, me'yoriy-huquqiy hujjatlarning kreditlash samaradorligiga ta'siri kabi mavzular o'rganilgan⁸. Ularning tadqiqotlari bank tizimlarining faoliyati va turli omillarning kreditlash mexanizmlariga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida qimmatli tushunchalar bergan. Ularning ilmiy ishlanmalari kreditlash dinamikasi va uning iqtisodiy o'sish va barqarorlikka ta'sirini tushunishga qo'shgan hissasi uchun keng e'tirof etilgan.

Xorijlik iqtisodchi olim Torsten Bek bank va moliya sohasida turli mavzularda keng qamrovli tadqiqotlar olib borgan hamda bank raqobati, kreditlash mexanizmlari va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatlarga alohida e'tibor qaratgan.

Shuningdek, u iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishda moliya institutlarining rolini va umumiy iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda samarali kreditlash mexanizmlari, bank tizimlari dinamikasi, kreditlash amaliyoti va ularning makroiqtisodiy natijalarga ta'siri haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etgan⁹. Olim tadqiqotlarida bank raqobati va kreditlash mexanizmlari iqtisodiy ko'rsatkichlarni qanday shakllantirishini va moliya sektoridagi islohotlarning iqtisodiy rivojlanish strategiyalari uchun muhim natijalarini taklif qilgan.

Shuningdek, ko'plab xorijlik olimlar o'z tadqiqotlarida tijorat banklari tomonidan kreditlash mexanizmini takomillashtirishning ta'sirlarini ekonometrik modelashtirishgan.

Jumladan, taniqli iqtisodchi olimlar S. Claessens va N. Xorenlar banklar tomonidan kreditlash mexanizmi bo'yicha tadqiqotlarida ekonometrik modellardan foydalangan. Ular tadqiqotlarida bog'liq o'zgaruvchilar sifatida bank krediti, kreditlarning o'sishi va kreditlash hajmi kabi qaram o'zgaruvchilarga e'tibor qaratgan bo'lsa mustaqil o'zgaruvchilar sifatida bank kapitallashuvi, makroiqtisodiy sharoitlar va moliyaviy bozor o'zgaruvchilarining kreditlash mexanizmi kabi omillarni tanlagan¹⁰. Ekonometrik modelar sifatida panel ma'lumotlar modellari, instru-

4 Alloyo, Peter M. "The effect of credit reference bureaus on the financial performance of commercial banks in Kenya." (2013).

5 Rajan, Raghuram. "Competitive monetary easing: is it yesterday once more?." *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies* 8.1-2 (2015): 5-16.

6 Stiglitz, Joseph E. *Economics for an imperfect world: Essays in honor of Joseph E. Stiglitz*. MIT Press, 2003.

7 Lagarde, Christine. "Economic inclusion and financial integrity—An address to the conference on inclusive capitalism." speech presented at the Conference on Inclusive Capitalism. Vol. 27. 2014.

8 Laeven, Luc, and Ross Levine. "Bank governance, regulation and risk taking." *Journal of financial economics* 93.2 (2009): 259-275.

9 Beck, Thorsten. "Bank financing for SMEs—lessons from the literature." *National institute economic review* 225.1 (2013): R23-R38.

10 Claessens, Stijn, and Neeltje Van Horen. "The impact of the global financial crisis on banking globalization." *IMF Economic Review* 63 (2015): 868-918.

mental o'zgaruvchan yondashuvlar va dinamik panel modellaridan keng foydalangan¹¹. Tadqiqotchilar ushbu ekonometrik modellar va usullardan foydalangan holda banklarning kreditlash faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar haqida tushuncha berdilar, bu esa kreditlash mexanizmi hamda uning hal qiluvchi omillarini yaxshiroq tushunishga yordam bergan.

Taniqli iqtisodchi olimlar I. Hasan va F. Molyneuxlar banklar tomonidan kreditlash mexanizmining turli jihatlari bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Ular ekonometrik modellarni ishlab chiqishda bog'liq va mustaqil o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatni o'rganishda panel ma'lumotlar modellari ko'ndalang kesimdagi va vaqt tseriyali o'zgarishlarni tahlil qilishda yordam bergan. Ushbu ekonometrik modellar va usullardan foydalangan holda, Moluneyx kabi bank kreditlari, kredit riski va umumiy kreditlash mexanizmiga ta'sir qiluvchi omillarni tushunishga hissa qo'shdilar. Ularning tadqiqotlari kreditlash xulq-atvorini belgilovchi omillarni va turli omillarning bank sektori barqarorligi va samaradorligiga potentsial ta'sirini aniqlash imkonini bergan.

Taniqli yevropalik iqtisodchi olimlar D. Amel va K. Barnslar o'z tadqiqotlarida ekonometrik modellashtiriganda bog'liq va mustaqil o'zgaruvchilar sifatida qarzlarning o'sishi, foiz stavkalari va kredit sifati kabi qaram o'zgaruvchilarni o'rganib chiqdilar. Ushbu o'zgaruvchilar banklar tomonidan berilgan kreditlar hajmidagi o'zgarishlarni, kreditlar taklif qilinadigan stavkalarni va kreditlarning samaradorligi yoki sifatini tanlagan¹². Amel va Barns kreditlarning o'sishi, foiz stavkalari va kredit sifatiga ta'sir qiluvchi omillarni tushunishga hissa qo'shdilar. Ularning tadqiqotlari kreditlash xulq-atvorini belgilovchi omillar va turli sabablarning kreditlash mexanizmiga ta'sirini amaliyotga tadqiq etgan.

Iqtisodchi olimlar R. Rajan va L. Zingaleslar banklar tomonidan kreditlash mexanizmini ta'sir etuvchi omillar sifatida bank krediti, kreditlarning o'sishi va kreditlash standartlarini ko'rib chiqdilar. Bu o'zgaruvchilar kredit faoliyatining turli jihatlarini aks ettirgan va banklar tomonidan berilgan kreditlar hajmi, vaqt bo'yicha kreditlarning o'sish sur'ati, kreditlarni baholash va tasdiqlashda qo'llaniladigan mezon va standartlarni qamrab olgan. Shuningdek, ekonometrik modellashtirilganda ular bankning o'ziga xos xususiyatlari, bozor tuzilishi, tartibga soluvchi muhit va makroiqtisodiy o'zgaruvchilar kabi omillarni mustaqil o'zgaruvchilar sifatida ko'rib chiqdilar. Olimlar tadqiqotlarida bozor tuzilishi bank sanoatining raqobatbardosh landshaftini, normativ muhit bank faoliyatini tartibga solish va nazoratni o'z ichiga olgan¹³. Makroiqtisodiy o'zgaruvchilar yalpi ichki mahsulot o'sishi, inflyatsiya va foiz stavkalari kabi kreditlash faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan kengroq iqtisodiy sharoitlarni amaliyotga tadqiq qilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasidagi yirik 12 ta tijorat banklarining 12 yillik ma'lumotlari asosiga kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillar aniqlangan. Tahlil jarayonida ilmiy abstraktsiyalash, ekspert baholash, induksiya va deduktsiya, taqqoslash, tizimli tahlil va ekonometrik modellar usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Tadqiqotimizda Respublikamizda mavjud 12 ta tijorat banklarining kredit amaliyotlariga ta'sir etuvchi omillarni ekonometrik modellarini ishlab chiqdik.

Ekonometrik modellashtirishda panel ma'lumotlardan ekonometrik modellashtirishda foydalanishda vaqtli qatorlar va fazoviy ma'lumotlarda aniq ko'rinmaydigan hodisalarni yanada ishonchli aniqlash va miqdorni aniqlash imkonini beradi.

Ekonometrik modellashtirish bo'yicha tadqiqotlar sohasida panel ma'lumotlar tadqiqotchilarga ko'plab kuzatuvlari tufayli keng ko'lamli ma'lumotlar bilan ta'minlaydi, bu kovariatsiyani va tushuntirish o'zgaruvchilari o'rtasidagi pasaytirilgan kollinearlikni ochib beradi¹⁴.

Panel ma'lumotlari bir nechta ketma-ket vaqt oralig'ida izchil obyektlar guruhiga tegishli statistik ma'lumotlarni o'z ichiga olgan ma'lumotlarni anglatadi¹⁵.

Panel ma'lumotlari, muqobil ravishda kesma yoki birlashtirilgan ma'lumotlar sifatida tanilgan, turli xil obyektlar (masalan, jismoniy shaxslar, firmalar, mamlakatlar) bo'yicha kuzatuvlarni bir necha vaqt oralig'ida o'z ichi-

11 Claessens, Stijn, and Neeltje Van Horen. "Being a foreigner among domestic banks: Asset or liability?." *Journal of Banking & Finance* 36.5 (2012): 1276-1290.

12 Amel D. et al. Consolidation and efficiency in the financial sector: A review of the international evidence // *Journal of Banking & Finance*. – 2004. – T. 28. – №. 10. – S. 2493-2519.

13 Rajan R. G., Zingales L. The great reversals: the politics of financial development in the twentieth century // *Journal of financial economics*. – 2003. – T. 69. – №. 1. – S. 5-50.

14 Certo S. T., Semadeni M. Strategy research and panel data: Evidence and implications // *Journal of Management*. – 2006. – T. 32. – №. 3. – S. 449-471.

15 Andreß H. J. The need for and use of panel data // *IZA World of Labor*. – 2017. – №. 352.

ga olgan ma'lumotlar formatiga tegishli hisoblanadi. Panel ma'lumotlar bilan ekonometrik modellashirishdan foydalanish an'anaviy kesma yoki vaqt tseriyasidagi ma'lumotlarga qaraganda ko'proq ishonchli va samarali hisob-kitoblarni taqdim etib, kesma va vaqt tseriyasi o'lchamlaridagi o'zgarishlarni tekshirishga imkon beradi¹⁶.

Panel ma'lumotlarni tahlil qilishda t davrlari bo'yicha n ta kuzatuvni o'z ichiga oladi, bu panel ma'lumotlar tahlili t vaqt oralig'ida kuzatilgan n ta obyektni (jismoniy shaxslar, firmalar, mamlakatlar va boshqalar) qamrab olishini bildiradi.

Panel ma'lumotlar tizimi ma'lum vaqt oralig'ida bir xil obyektlar guruhiga tegishli ma'lumotlarni takroriy yig'ish imkonini beradi¹⁷.

Pooled OLS – bu har xil obyektlardan ma'lumotlarni birlashtirgan usul bo'lib, hech qanday o'zgarishlarni nazarda tutmaydi, shu bilan birga siyosat va iqtisodiy tahlil kabi turli ilovalar uchun mos bo'lgan ko'p qirrali ma'lumotlar formati odatda birlashtirilgan uzunlamasina ma'lumotlar sifatida tanilgan.

Pooled OLS modelining asosiy printsipi shundan iboratki, har yili tegishli populyatsiyadan yangi tasodifiy tanlama olinadi¹⁸. Vaqt o'tishi bilan o'zgaruvchilar taqsimoti o'zgarib turadigan holatlarda, izchil taqsimlanish taxmini qo'llab-quvvatlab bo'lmaydi, lekin mustaqillik farazi muhimligicha bo'lib qolmoqda.

Panel ma'lumotlar tahlili doirasida Pooled OLS modeli turli obyektlardan ma'lumotlarni jamlaydi, ular orasidagi har qanday farqni hisobga olmaydi¹⁹. Bu model oddiy eng kichik kvadratlar yondashuvidan yoki eng kichik kvadratlaridan foydalangan holda panel ma'lumotlar modelini baholash usuli hisoblanadi.

Regressiya tenglamasi i omil va t vaqtidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan Pooled OLS modelidan foydalangan holda tuzilgan.

Unga ko'ra, Pooled OLS estimator model ko'rinishi quyidagicha aks etadi:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{1it} + \beta_2 x_{2it} + \dots + \beta_k x_{kit} + e_{it} \quad (1)$$

Bu yerda:

y_{it} – i birligiga mos keladigan t vaqtida bog'liq o'zgaruvchining qayd etilgan qiymati;

$x_{1it}, x_{2it}, \dots, x_{kit}$ – t, $\beta_0, \beta_1 \dots$ – ma'lum bir vaqtda i birligi uchun mustaqil o'zgaruvchilarning qayd etilgan qiymatlari;

β_k – mustaqil o'zgaruvchilarning taxminiy koeffitsiyentlari;

e_{it} – xatolikni ifodalaydi;

$\beta_1 \dots \beta_k$ – strukturaviy parametrlar.

Pooled OLS modelining asosiy maqsadi-kvadrat qoldiqlar yig'indisini minimallashtiradigan $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k$ koeffitsiyent qiymatlarini aniqlash va shu bilan modelning ma'lumotlarga optimal mosligini ta'minlash.

Panel ma'lumotlarning ekonometrik modellashirishda Fixed effects (Ruxsat etilgan ta'sirli) modeli o'zgar-mas yoki oldindan belgilangan o'zgaruvchilar uchun statistik tahlilda keng tarqalgan bo'lib foydalaniladigan parametrlardan foydalanadi.

Bundan tashqari Fixed effects (Ruxsat etilgan ta'sir) modeli statistik modellar doirasiga kiradi, bunda mustaqil o'zgaruvchilar o'zgarmas deb taxmin qilinadi, qaram o'zgaruvchilar esa mustaqil o'zgaruvchilardagi o'zgarishlarga javoban o'zgaradi. Ekonometrika va statistika kabi turli sohalarida qat'iy ta'sirlar modeli doimiy (tasodifiy bo'lmagan) guruh vositalarini saqlaydigan regressiya modeliga tegishli²⁰.

Fixed effects estimator (FEE) Ruxsat etilgan ta'sir (vaqtni kamaytiruvchi o'zgaruvchilardan foydalanadi) quyidagi ko'rinishda ifodalanadi:

$$y_{it} - \bar{y} = \beta(x_{it} - \bar{x}_i) + (\alpha + \bar{\alpha}_i) + (u_{it} + \bar{u}_i) \quad (2)$$

Random effects estimator (REE) tasodifiy ta'sirlar baholovchisi – Panel ma'lumotlar tahlili tasodifiy ta'sirlar modeli shaxslar o'rtasidagi farqlar sobit emas, balki tasodifiy xususiyatga ega ekanligini taxmin qiladi. Ushbu metodologiya vaqt o'tishi bilan o'zgarib turadigan va butun davomida doimiy bo'lib qoladigan o'zgaruvchilarni ko'rib chiqishga imkon beradi.

16 Sinha Babu S., Datta S. K. Revisiting the link between socio-economic development and environmental status indicators–focus on panel data //Environment, Development and Sustainability. – 2015. – T. 17. – S. 567-586.

17 Maddala G. S. et al. Estimation of short-run and long-run elasticities of energy demand from panel data using shrinkage estimators //Journal of Business & Economic Statistics. – 1997. – T. 15. – №. 1. – S. 90-100.

18 Longford N. T. Random coefficient models. – Springer US, 1995. – S. 519-570.

19 Plümer T., Troeger V. E. Efficient estimation of time-invariant and rarely changing variables in finite sample panel analyses with unit fixed effects //Political analysis. – 2007. – T. 15. – №. 2. – S. 124-139.

20 Bushway S., Brame R., Paternoster R. Assessing stability and change in criminal offending: A comparison of random effects, semi-parametric, and fixed effects modeling strategies //Journal of Quantitative Criminology. – 1999. – S. 23-61.

Random effects estimator (REE) - Panel ma'lumotlar uchun tasodifiy ta'sirlar modelidan foydalanganda, shaxslar o'rtasidagi o'zgaruvchanlik oldindan belgilangan emas, balki stokastik deb hisoblanadi. Ushbu metodologiya vaqt o'tishi bilan o'zgaruvchan va panel bo'ylab doimiy bo'lib qoladigan o'zgaruvchilarni birlashtirishga imkon beradi.

Panel ma'lumotlari bo'yicha statistik tahlilni o'tkazishda tasodifiy ta'sirlar baholovchisi odatda tasodifiy ta'sirlar modeli yoki dispersiya komponentlari modeli deb ataladi²¹.

Random effects estimator (REE) Tasodifiy effektlarni baholash modeli statistik model bo'lib, unda parametrlar tasodifiy o'zgaruvchilar sifatida ko'rib chiqiladi²².

Panel ma'lumotlaridan foydalangan holda tasodifiy effektlar modeli aralash modelning ma'lum bir misolini ko'rsatadi. Ushbu model umumlashtirilgan eng kichik kvadratlardan foydalanadi, bunda asosiy g'oya dispersiyaga teskari proporsional bo'lgan og'irliklarni belgilash atrofida aylanadi²³.

Unga ko'ra model quyidagicha ifodalanadi:

$$y_{it} - \theta \bar{y}_i = \beta_0 + \beta_1(x_{1it} - \theta \bar{x}_{1i}) + \beta_2(x_{2it} - \theta \bar{x}_{2i}) + (\alpha_i - \theta \bar{\alpha}_i) + (u_{it} + \theta \bar{u}_i) \quad (3)$$

θ – ko'rsatkichi Random effects estimator (tasodifiy effektlar farazi) da tahmin qilinuvchi hisoblanadi.

Biz tadqiqotimizda bo'yicha 12 ta tijorat banklarining 12 yillik ma'lumotlari asosida kreditlash amaliyotlarini panel ma'lumotlaridan foydalanib Pooled OLS estimator (POLSE), Fixed effects estimator (FEE), Random effects estimator (REE) modellari asosida ekonometrik tenglamalar ishlab chiqdik.

Bundan tashqari, panel ma'lumotlar bilan ishlab chiqilgan ekonometrik modellarga nisbatan Gauss-Markov, Durbin Watson, Shapiro Wilk, Breusch-Pagan va Hausman testlarining fundamental postulatlarini bo'yicha baholash o'tkazildi. Panel ma'lumotlaridan foydalangan holda ekonometrik modellarni qurishda o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarning kattaligi va tabiatini sinchkovlik bilan o'rganish uchun grafik jadvallar yaratildi.

Bizning gipotezamizga ko'ra, turli mustaqil o'zgaruvchilar va bank kreditlarining bog'liq o'zgaruvchilari o'rtasida bog'liqlik mavjudligi aytiladi.

Gipotezaga ko'ra, bank depozitlari va banklarning masofaviy xizmatlarining ko'rayishi pul mablag'larini banklarga joylashtirish amaliyotining oshishiga olib keladi. Bu shuni ko'rsatadiki, jismoniy yoki yuridik shaxslar banklarga ko'proq omonatga pul qo'ysa, banklarning kredit berish ehtimoli yuqori bo'ladi. Buning mantiqiy sababi shundaki, bank depozitlarining ko'rayishi banklarning moliyaviy barqarorligi va likvidligining yuqori darajasini ko'rsatadi, bu ularga qarz oluvchilarga ko'proq kreditlar taklif qilish imkonini beradi.

Boshqa tomondan, gipoteza plastik kartalar, bankomatlar va bankomatlarining umumiy sonining ko'payishi bank kreditining pasayishiga olib kelishini taklif qiladi. Bu plastik kartalar va bankomatlar kabi muqobil to'lov usullarining mavjudligi bank kreditlariga bo'lgan ishonchni kamaytirishi mumkinligini ko'rsatadi. Elektron tranzaksiyalar va bankomatlar orqali naqd pul olish imkoniyatlari kengayganligi sababli, jismoniy shaxslar va korxonalar banklardan kredit olishga kamroq moyil bo'lishi mumkin. Shunday qilib, gipoteza shuni ko'rsatadiki, mijozlarning xulq-atvori va imtiyozlari, ularning depozit amaliyotlarida va muqobil to'lov usullaridan foydalanishda aks ettirilgan bank kreditlariga bo'lgan talabga ta'sir qiladi. Bu shuni ko'rsatadiki, banklarning omonatlarni qo'llab-quvvatlash strategiyasi va masofaviy xizmatlar kredit faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, plastik kartalar va bankomatlarining ko'rayishi esa bank kreditiga bo'lgan talabni kamaytirishi mumkin.

Tadqiqot bo'yicha ekonometrik modellarni ishlab chiqishda Markaziy bank va tijorat banklar ma'lumotlaridan foydalanildi.

Model bo'yicha mustaqil va bog'liq o'zgaruvchilar quyidagicha ifodalandi.

y – Tijorat banklar kredit amaliyotlari (bog'liq o'zgaruvchi);

x_1 – tijorat banklar depozit amaliyotlari;

x_2 – tijorat banklari masofaviy xizmatlari (bog'liq o'zgaruvchi);

x_3 – tijorat banklarida plastik kartochkalar soni (bog'liq o'zgaruvchi) hamda

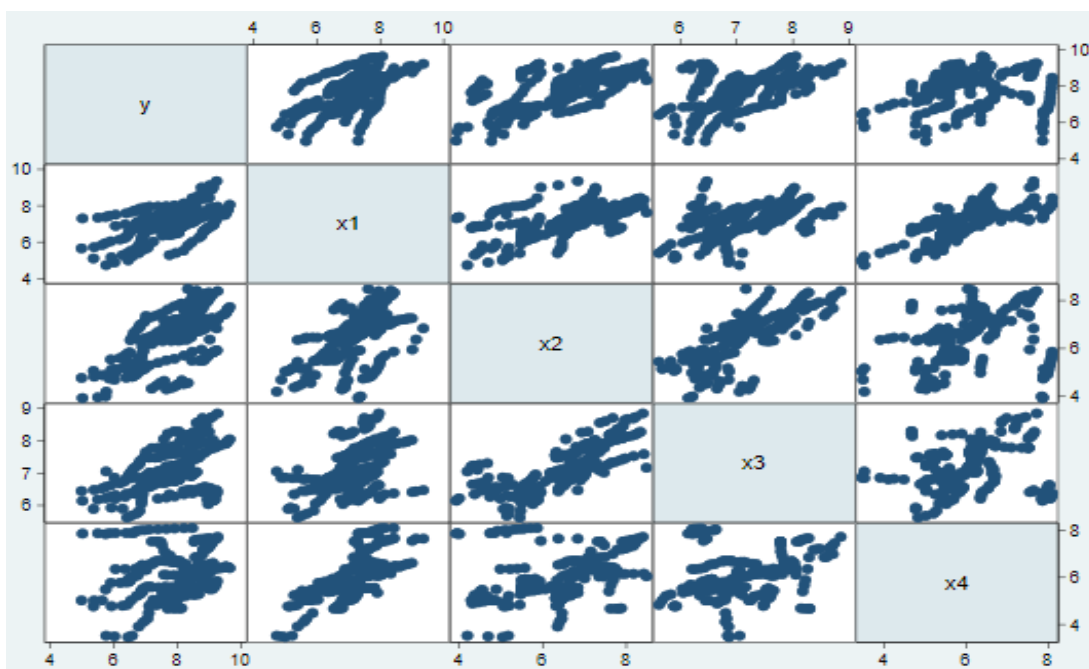
x_4 – tijorat banklarida infokiosk va bankomatlar soni (bog'liq o'zgaruvchi).

21 Stiratelli R., Laird N., Ware J. H. Random-effects models for serial observations with binary response //Biometrics. – 1984. – S. 961-971.

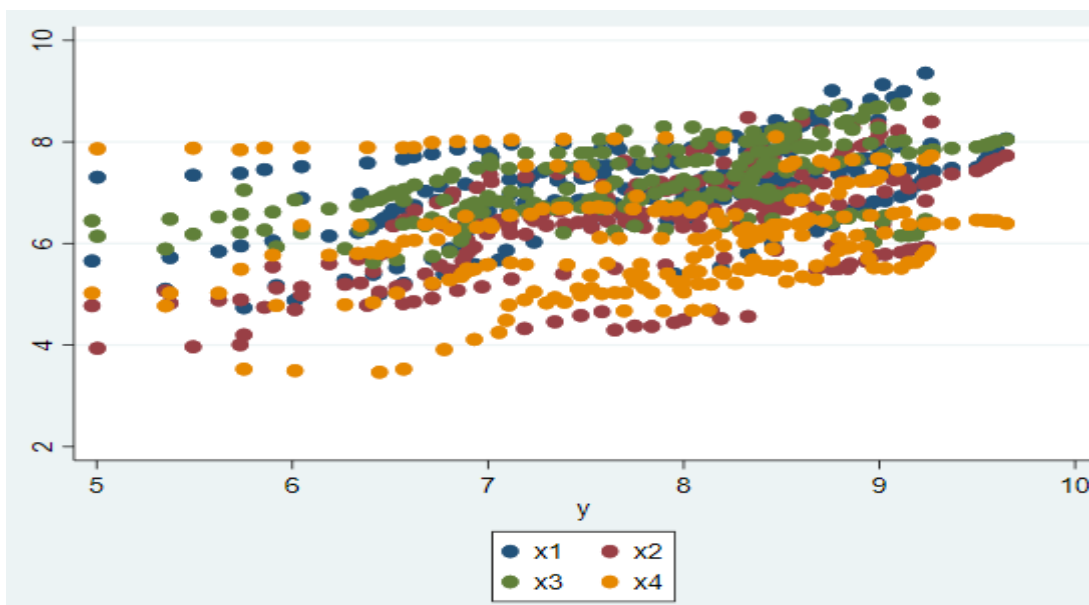
22 Clarke, Paul, et al. "The choice between fixed and random effects models: some considerations for educational research." (2010).

23 Jaeger T. F. Categorical data analysis: Away from ANOVAs (transformation or not) and towards logit mixed models //Journal of memory and language. – 2008. – T. 59. – №. 4. – S. 434-446.

Tadqiqot bo'yicha 2017–2022-yilgacha 20 ta choraklik davr moboynda Milliy iqtisodiyotda 12 ta tijorat banklari bo'yicha bog'liq o'zgaruvchi va mustaqil o'zgaruvchilar ko'rsatkichlarining tahliliy grafik jadvali quyidagi ko'rinishga ega bo'ldi (1-rasmga qarang).

1 - r a s m: Bog'liq o'zgaruvchi va mustaqil o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikning grafik matritsasi²⁴

2 - r a s m: Bog'liq o'zgaruvchi va mustaqil o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikning grafik matritsasi²⁵

Yuqoridagi 1 va 2-grafiklar bog'liq o'zgaruvchi va mustaqil o'zgaruvchi o'rtasidagi sezilarli bog'liqlikni ko'rsatadi va aniq zichlik effektini ko'rsatadi. Zichlik effekti grafikning alohida hududlarida ma'lumotlar nuqtalarini yig'ish yoki klasterlash bilan bog'liq. Oddiyroq qilib aytganda, ma'lumotlar nuqtalari o'qlar bo'ylab kuchli to'planish yoki zich dispersiyani namoyish qilish uchun sezilarli bog'liqlik mavjud.

Bundan tashqari, tadqiqotning keyingi bosqichida o'zaro bog'liqlik matritsasi ham qaram o'zgaruvchi, ham mustaqil o'zgaruvchilar uchun tahlil qilindi (1-jadvalga qarang).

²⁴ Stata dasturi asosida muallif tomonidan mustaqil ishlab chiqildi

²⁵ Stata dasturi asosida muallif tomonidan mustaqil ishlab chiqildi

1 - j a d v a l: Bog'liq o'zgaruvchi va mustaqil o'zgaruvchilar o'rtasida bog'lanishlarning korrelyatsion matritsasi²⁶

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(1) y	1.000				
(2) x1	0.558 (0.000)	1.000			
(3) x2	0.603 (0.000)	0.562 (0.000)	1.000		
(4) x3	0.529 (0.000)	0.476 (0.000)	0.775 (0.000)	1.000	
(5) x4	0.193 (0.003)	0.712 (0.000)	0.266 (0.000)	0.212 (0.001)	1.000

Tadqiqot natijalariga ko'ra, bog'liq o'zgaruvchi va mustaqil o'zgaruvchi o'rtasida mustahkam, ahamiyatli va oddiy bog'liqlik mavjud. Bundan tashqari, korrelyatsiya matritsasi ta'sir etuvchi omillar orasida multikollinearlikning yo'qligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, model 81 foiz ishonchlilik koeffitsiyentini namoyish etadi va tuzilgan ekonometrik tenglamalar sifat ko'rsatkichi bilan ijobiy korrelyatsiyani ko'rsatadi.

Keyinchalik, panel ma'lumotlarini tahlil qilish, ekonometrik modellar, birlashtirilgan Pooled OLS estimator (POLSE), Fixed effects estimator (FEE), Random effects estimator (REE) kabi baholash usullarini qo'llash bilan bir qatorda birlamchi o'zgaruvchilar baholashni o'z ichiga oldi. Xususan, Gaus Markov testlari, jumladan Breusch Pagan, Durbin Watson, kabi muhim shartlar va testlarni baholash. Bundan tashqari, model mosligini aniqlash uchun ausman testi yordamida tekshirildi. Bundan tashqari, multikollinearlik mavjudligi Vif testi yordamida tekshirildi (2-jadvalga qarang).

2 - j a d v a l: Tadqiqot bo'yicha panel ma'lumotlari asosidagi ekonometrik modellar ko'rsatkichlari²⁷

№	Model ko'rsatkichlari	1-model	2- model	3-model
		POLSE modeli	FEE modeli	REE modeli
1.	y (Bog'liq o'zgaruvchi)	*	*	*
2.	x1 (mustaqil o'zgaruvchi)	0.66 (0.09)	0.86 (0.05)	0.85 (0.06)
3.	x2 (mustaqil o'zgaruvchi)	0.27 (0.07)	0.24 (0.02)	0.24 (0.04)
4.	x3 (mustaqil o'zgaruvchi)	0.14 (0.10)	-0.15 (0.02)	-0.14 (0.07)
5.	x4 (mustaqil o'zgaruvchi)	-0.31 (0.07)	-0.01 (0.09)	-0.02 (0.04)
6.	F test	55.14 (0.0000)	243.28 (0.0000)	
7.	R2	0.68	0.81	
8.	Chi-square			967.68 (0.0000)
9.	Adj R2	0.67		
10.	Breusch Pagan	0.11		
11.	Durbin Watson	0.25		
12.	Vif	2.63		
13.	Hausman			0.39

2-jadval ma'lumotlaridan panel ma'lumotlari asosidagi ekonometrik modellar har bir ko'rsatkichlari va testlar bo'yicha tahlil qilindi.

²⁶ Stata dasturi asosida muallif tomonidan mustaqil ishlab chiqildi

²⁷ Stata dasturi asosida mustaqil ishlab chiqildi

1. Pooled OLS estimator (POLSE) modeli tahlili.

Tadqiqot bo'yicha Pooled OLS estimator model bo'yicha ekonometrik tenglama ko'rsatkichlari tahlili qilindi. Quyidagi, 3-jadvalda Pooled OLS estimator model bo'yicha barcha ko'rsatkichlari keltirilgan.

3-jadval: Pooled OLS estimator (POLSE) modeli bo'yicha natijaviy va omil belgilarning ekonometrik tenglamasi²⁸

y	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
x1	.665	.094	7.08	0	.48	.85	***
x2	.274	.076	3.60	0	.124	.424	***
x3	.143	.105	1.37	.073	-.063	.349	*
x4	-.319	.071	-4.50	0	-.459	-.18	***
Constant	2.204	.553	3.98	0	1.114	3.294	***

Mean dependent var	7.842	SD dependent var	0.995			
R-squared	0.684	Number of obs	240			
F-test	55.136	Prob > F	0.000			
Akaike crit. (AIC)	528.949	Bayesian crit. (BIC)	546.352			
*** p<.01, ** p<.05, * p<.1						

Pooled OLS estimator (POLSE) modeli natijalari, 3-jadvalga asoslangan holda, mustaqil o'zgaruvchilar koeffitsiyentlari mos ravishda 0,66, 0,27, 0,14 va -0,31 qiymatlarini ko'rsatib, o'rtacha bog'lanishni ko'rsatadi. Tegishli standart xatolar mos ravishda 0,09, 0,07, 0,10 va 0,07 ni tashkil qiladi.

Tahlil o'tkazgandan so'ng, ANOVA jadvali muhim chegaradan oshib ketadigan 55,13 ning muhim F-qiymatini ochib beradi. Bundan tashqari, R-kvadrat qiymati 0,68 va sozlangan R-kvadrat qiymati 0,67 o'rtacha moslik darajasini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalariga asoslanib, Pooled OLS modeli nol gipoteza $H_0 : y = 0$, $H_1 : y \neq 0$ $F < 0.05$ va va muqobil gipoteza $H_1 : y \neq 0$ ni baholadi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, F – qiymati 0,05 dan, t – qiymati esa 0,05 dan kichik bo'lib, H_0 nol gipotezasini rad etishga olib keldi $y = 0$. Shunday qilib, $H_1 : y \neq 0$ muqobil gipotezasi statistik jihatdan ahamiyatli deb topildi va qabul qilindi. Tadqiqotga bo'yicha ishlab chiqilgan Pooled OLS modeli quyidagi ko'rinishni ega bo'ldi.

$$y = 0.66x_1 + 0.27x_2 + 0.14x_3 - 0.31x_4 + 2.20 \quad (4)^{29}$$

Biz navbatdagi qadamda, Pooled OLS ekonometrik modeli bo'yicha Gaus Markov muhim shartlari tekshirdik.

Tadqiqot parametrlariga kelsak, tadqiqot Gauss Markov farazining talablariga javob beradigan 5 ta o'zgaruvchini o'z ichiga olgan 240 ta misoldan iborat ma'lumotlar to'plamini o'z ichiga oldi. Bundan tashqari, ma'lumotlar to'plamida kuzatilgan qiymatlar modelning nazariy qiymatlari yig'indisi bilan mos keladi va Gauss Markov shartining qoniqlashini tasdiqlaydi (4-jadvalga qarang).

4-jadval: Pooled OLS ekonometrik tenglamasi bo'yicha Gaus Markov 2-sharti³⁰

O'zgaruvchi omillar	Kuzatuvlar soni	O'rtacha qiymati	Standart chetlanish	Minimum	Maksimum
Model	240	7.841559	.6924971	6.149038	9.206355
Y	240	7.841559	.9952571	4.976734	9.648595

Tadqiqotning keyingi bosqichida Stata dasturidan foydalanib Gauss Markovning shartlariga amal qilgan holda Pooled OLS modelida Durbin Watson va Breusch-Pagan testlarini o'tkazildi. Tahlil natijalari Durbin Watson qiymatini 0,25 va Breusch-Pagan qiymatini 0,11 ko'rsatadi. Sinov natijalariga ko'ra, nol gipoteza $H_0 : y = 0$, $H_1 : y \neq 0$, $r > 0.05$ chegarasi bilan muhim deb topildi. Shunday qilib, muqobil gipoteza Durbin Watson va Breusch-Pagan testlari uchun rad etildi, bu Gauss Markov shartining bajarilishini tasdiqladi.

Tadqiqot doirasida Gauss Markov taxmini ostida modeldagi multikollinearlik mavjudligini tekshirish uchun Vif testi qo'llanildi. Sinov ishlab chiqilgan modelda multikollinearlik yo'qligini ko'rsatuvchi 2,63 V_{if} qiymatini aniqladi. Bundan tashqari, POLSE modeli tahlili asosida asosiy gipoteza $H_0 : y = 0$, $H_1 : y \neq 0$, $r > 10$ chegarasi

²⁸ Stata dasturi asosida mustaqil ishlab chiqildi

²⁹ Stata dasturi asosida muallif tomonidan mustaqil ishlab chiqildi

³⁰ Stata dasturi asosida muallif tomonidan mustaqil ishlab chiqildi.

bilan ahamiyatli ekanligi aniqlandi. Natijada, muqobil gipoteza rad etildi. V_{if} test natijasi $r < 10$ chegarasidan pastga tushishini hisobga olsak, Gauss Markovning bu sharti qondiriladi.

2. Random effects estimator (REE) modeli tahlili.

Tadqiqot bo'yicha Random effects estimator (REE) model bo'yicha ekonometrik tenglama ko'rsatkichlari quyidagi 5-jadvalda keltirilgan.

5 - j a d v a l: Random effects estimator (REE) modeli bo'yicha natijaviy va omil belgilarning ekonometrik tenglamasi³¹

y	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
x1	.854	.062	13.81	0	.733	.975	***
x2	.248	.041	6.08	0	.168	.328	***
x3	-.141	.078	-1.80	.072	-.295	.013	*
x4	-.028	.046	-0.62	.053	-.118	.061	*
Constant	1.273	.525	2.42	.015	.243	2.303	**

Mean dependent var	7.842	SD dependent var	0.995		
Overall r-squared	0.374	Number of obs	240		
Chi-square	967.682	Prob > chi2	0.000		
R-squared within	0.813	R-squared between	0.170		

*** p<.01, ** p<.05, * p<.1

5-jadval bo'yicha Random effects estimator (REE) modeliga ko'ra mustaqil o'zgaruvchilar koeffitsiyentlari mos ravishda 0.85, 0.24, -0.14, va -0.02 qiymatlarini tashkil etgan, standart xatoliklar 0.06, 0.04, 0.07 va 0.04 qiymatlariga ega bo'lgan. ANOVA jadvalidagi haqiqiy qiymati Chi =967,68 qiymatini tashkil etgan va R-squared=0.81 qiymatni hosil qilgan.

Tadqiqot bo'yicha ishlab chiqilgan Random effects estimator (REE) model quyidagi ko'rinishga ega bo'ldi.

$$y = 0.85x_1 + 0.24x_2 - 0.14x_3 - 0.02x_4 + 1.27 \quad (5)^{32}$$

Tasodifiy ta'sirlar baholovchisi (REE) yordamida ekonometrik modelga asoslanib, Hausman testi o'tkazildi va test statistikasi 0,39 ga teng bo'ldi. Hausman testi panel ma'lumotlar modellari doirasida Tasodifiy ta'sirlar baholovchisi (REE) va Ruxsat etilgan ta'sirlar baholovchisi Fixed effects estimator (FEE) solishtirish maqsadiga xizmat qiladi. Hausman testining nol gipotezasi (H_0) REE ham izchil va samarali ekanligini ta'kidlaydi, muqobil gipoteza (H_1) esa (FEE) izchil va samarali ekanligini ta'kidlaydi. Agar Hausman testidan olingan p – qiymati tanlangan ahamiyatlilik darajasidan 0,05 oshsa, biz nol gipotezani rad eta olmaymiz, bu Tasodifiy ta'sirlar baholovchisi (REE) izchillik va samaradorlikni namoyish etadi.

3. Fixed effects estimator (FEE) modeli tahlili

Tadqiqot bo'yicha Fixed effects estimator (FEE) modeli bo'yicha ekonometrik tenglama ko'rsatkichlari quyidagi 7-jadvalda keltirilgan.

7 - j a d v a l: Fixed effects estimator (FEE) modeli tahlili³³

y	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
x1	.864	.062	13.89	0	.742	.987	***
x2	.241	.041	5.88	0	.16	.322	***
x3	-.154	.08	-1.94	.054	-.311	.003	*
x4	-.019	.046	-0.40	.068	-.109	.072	*
Constant	1.28	.483	2.65	.009	.328	2.231	***

Mean dependent var	7.842	SD dependent var	0.995		
R-squared	0.813	Number of obs	240		
F-test	243.284	Prob > F	0.000		
Akaike crit. (AIC)	51.620	Bayesian crit. (BIC)	69.023		

*** p<.01, ** p<.05, * p<.1

31 Stata dasturi asosida mustaqil ishlab chiqildi

32 Stata dasturi asosida muallif tomonidan mustaqil ishlab chiqildi

33 Stata dasturi asosida mustaqil ishlab chiqildi

7-jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib, Ruxsat etilgan ta'sirlar baholovchisi Fixed effects estimator (FEE) modeli mustaqil o'zgaruvchilar qiymatlari 0,86, 0,24, -0,15 va -0,19 hamda 0,05, 0,02, 0,02, 0,09 va 0, 0,09 va 0,02 standart xatoliq qiymatlarini berdi. ANOVA jadvali F-statistikasi 243,28 va R-squared qiymati 0,81 bo'lgan sezilarli darajada ijobiy qiymatni tashkil etdi.

Tadqiqot bo'yicha ishlab chiqilgan Fixed effects estimator (FEE) modeli model quyidagi ko'rinishga ega bo'ldi.

$$y = 0.86x_1 + 0.24x_2 - 0.15x_3 - 0.19x_4 + 1.28 \quad (6)^{34}$$

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot bo'yicha Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari, kredit amaliyotlari depozit amaliyotlari, masofaviy xizmatlari, plastik kartochkalar soni hamda infokiosk va bankomatlar soni bo'yicha o'zaro ta'sirini o'rganish uchun olib borilgan tahlillar va xulosalar natijasida quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

1. Panel ma'lumotlari asosida Pooled OLS estimator (POLSE) modeli ekonometrik tenglama

$$y = 0.66x_1 + 0.27x_2 + 0.14x_3 - 0.31x_4 + 2.20 \text{ ga ko'ra}$$

1.1. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari depozit amaliyotlarining 1% ga ortishi, Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,66% ga ortishishga olib keladi.

1.2. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari masofaviy xizmatlari 1% ga ortishi, ushbu tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,27% ga ortishiga olib keladi.

1.3. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari plastik kartochkalar soning 1 %ga ortishi, ushbu tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,14% ga ortishiga olib keladi.

1.4. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari infokiosk va bankomatlar sonining 1% ga ortishi ushbu ushbu tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,31% ga kamayishiga olib keladi.

2. Panel ma'lumotlari asosida Random effects estimator (REE) modeli ekonometrik tenglama

$$y = 0.85x_1 + 0.24x_2 - 0.14x_3 - 0.02x_4 + 1.27 \text{ ga ko'ra}$$

2.1. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari depozit amaliyotlarining 1% ga ortishi, Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,85% ga ortishishga olib keladi.

2.2. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari masofaviy xizmatlari 1% ga ortishi, ushbu tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,24% ga ortishiga olib keladi.

2.3. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari plastik kartochkalar soning 1 %ga ortishi, ushbu tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,14% ga kamayishiga olib keladi.

2.4. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari infokiosk va bankomatlar sonining 1% ga ortishi ushbu ushbu tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,02% ga kamayishiga olib keladi.

3. Panel ma'lumotlari asosida Fixed effects estimator (FEE) modeli model ekonometrik tenglama

$$y = 0.86x_1 + 0.24x_2 - 0.15x_3 - 0.19x_4 + 1.28 \text{ ga ko'ra}$$

3.1. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari depozit amaliyotlarining 1% ga ortishi, Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,86% ga ortishishga olib keladi.

3.2. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari masofaviy xizmatlari 1% ga ortishi, ushbu tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,24% ga ortishiga olib keladi.

3.3. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari plastik kartochkalar soning 1 %ga ortishi, ushbu tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,15% ga kamayishiga olib keladi.

3.4. Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari infokiosk va bankomatlar sonining 1% ga ortishi ushbu ushbu tijorat banklari kredit amaliyotlarining 0,19% ga kamayishiga olib keladi.

4. Biz tadqiqotimizni panel ma'lumotlari asosida yuqoridagi 3 ta modelni tahlil qilganimizda, bugungi kunda Respublikmizdagi mavjud tijorat banklari kredit amaliyotlariga ta'siri bo'yicha Random effects estimator (REE) model ekonometrik tenglamasi

$$y = 0.55x_1 + 0.25x_2 + 0.026x_3 - 0.26x_4 + 0.26x_5 - 3.843 \text{ eng optimal model hisoblanadi.}$$

Natijaga ko'ra Random effects estimator (REE) modeli ularni tahlil qilish uchun mos degan xulosaga keldik.

Shuningdek, Hausman testidan olingan p-qiymati $p=0,39$ bo'lib, ikki modelning taxminiy koeffitsiyentlari o'rtasida sezilarli tafovut yo'qligini ko'rsatadi. Shuning uchun, tadqiqot modeli ma'lumotlarni tahlil qilish jarayonida to'g'ri protseduralar va taxminlarga amal qilgan holda, ularning tasodifiy ta'sirlar Random effects estimator (REE) mos ekanligi haqidagi xulosalari optimal hisoblanadi.

Ushbu xulosa tadqiqotda foydalanilgan maxsus ma'lumotlar to'plami va model spetsifikatsiyalariga taylandi. Bundan tashqari, ma'lum bir tahlil uchun modelning mosligini baholashda modelning muvofiqligi, mustahkamligi va nazariy muvofiqligi kabi qo'shimcha omillarni hisobga olish juda muhimdir.

34 Stata dasturi asosida muallif tomonidan mustaqil ishlab chiqildi

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son. <https://lex.uz/docs/5841063>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/4811025>.
3. Alloyo, Peter M. "The effect of credit reference bureaus on the financial performance of commercial banks in Kenya." (2013).
4. Rajan, Raghuram. "Competitive monetary easing: is it yesterday once more?." *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies* 8.1-2 (2015): 5-16.
5. Stiglitz, Joseph E. *Economics for an imperfect world: Essays in honor of Joseph E. Stiglitz*. MIT Press, 2003.
6. Lagarde, Christine. "Economic inclusion and financial integrity—An address to the conference on inclusive capitalism." speech presented at the Conference on Inclusive Capitalism. Vol. 27. 2014.
7. Laeven, Luc, and Ross Levine. "Bank governance, regulation and risk taking." *Journal of financial economics* 93.2 (2009): 259-275.
8. Beck, Thorsten. "Bank financing for SMEs—lessons from the literature." *National institute economic review* 225.1 (2013): R23-R38.
9. Claessens, Stijn, and Neeltje V an Horen. "The impact of the global financial crisis on banking globalization." *IMF Economic Review* 63 (2015): 868-918.
10. Claessens, Stijn, and Neeltje Van Horen. "Being a foreigner among domestic banks: Asset or liability?." *Journal of Banking & Finance* 36.5 (2012): 1276-1290.
11. Amel D. et al. Consolidation and efficiency in the financial sector: A review of the international evidence // *Journal of Banking & Finance*. – 2004. – T. 28. – №. 10. – S. 2493-2519.
12. Rajan R. G., Zingales L. The great reversals: the politics of financial development in the twentieth century // *Journal of financial economics*. – 2003. – T. 69. – №. 1. – S. 5-50.
13. Certo S. T., Semadeni M. Strategy research and panel data: Evidence and implications // *Journal of Management*. – 2006. – T. 32. – №. 3. – S. 449-471.
14. Andreß H. J. The need for and use of panel data // *IZA World of Labor*. – 2017. – №. 352.
15. Sinha Babu S., Datta S. K. Revisiting the link between socio-economic development and environmental status indicators—focus on panel data // *Environment, Development and Sustainability*. – 2015. – T. 17. – S. 567-586.
16. Maddala G. S. et al. Estimation of short-run and long-run elasticities of energy demand from panel data using shrinkage estimators // *Journal of Business & Economic Statistics*. – 1997. – T. 15. – №. 1. – S. 90-100.
17. Longford N. T. *Random coefficient models*. – Springer US, 1995. – S. 519-570.
18. Plümper T., Troeger V. E. Efficient estimation of time-invariant and rarely changing variables in finite sample panel analyses with unit fixed effects // *Political analysis*. – 2007. – T. 15. – №. 2. – S. 124-139.
19. Bushway S., Brame R., Paternoster R. Assessing stability and change in criminal offending: A comparison of random effects, semiparametric, and fixed effects modeling strategies // *Journal of Quantitative Criminology*. – 1999. – S. 23-61.
20. Stiratelli R., Laird N., Ware J. H. Random-effects models for serial observations with binary response // *Biometrics*. – 1984. – S. 961-971.
21. Clarke, Paul, et al. "The choice between fixed and random effects models: some considerations for educational research." (2010).
22. Jaeger T. F. Categorical data analysis: Away from ANOVAs (transformation or not) and towards logit mixed models // *Journal of memory and language*. – 2008. – T. 59. – №. 4. – S. 434-446.
23. Обзор сферы услуг Западных стран. www.export.by/act/doc@mode, <http://aftershock.news>: Politeconomica. ru/feb 2013/malyj – biznes.: <http://aftershock.news>.
24. Stata dasturi asosida muallif tomonidan mustaqil ishlab chiqildi.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

«Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot» jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.